

A BUDAPESTI NEMZETKÖZI BIZANTINOLÓGIAI KONGRESSZUS TÖRTÉNETE

JUHÁSZ Erika*

ELTE Eötvös József Collegium,

Homonoia – Hellénológiai Központ (EC Byzantium Centre), Magyarország

Beérkezett: 2023. november 23. • Elfogadva: 2023. november 28.

© 2023 A szerző

ABSZTRAKT

Három évtizeddel azután, hogy Karl Krumbacher megszervezte a Müncheni Egyetemen az első bizantinológiai intézetet, a tudományos eredmények bemutatására nemzetközi bizantinológiai kongresszust hívtak össze. A kezdetben politikai okokból szűk körre korlátozódó rendezvény fokozatosan megnyílt minden nemzet számára, miközben a bizantinológiai kutatásban az egyes országok saját törekvései mellett egyre nagyobb szerepet kaptak a nemzetközi együttműködések és a tudományos eszmecsere. A magyar kutatók aktívan részt vettek ezekben a folyamatokban, és magas szintű tudományos munkájuk mellett kulturális-diplomáciai erőfeszítéseikkel is igyekeztek Magyarországot integrálni a globális tudományos diskurzusba. Törekvéseiknek köszönhetően Budapest elnyerte a bizantinológia legrangosabb nemzetközi kongresszusának rendezési jogát, de a kényszerítő külső körülmények miatt a rendezvény végül nem kerülhetett megrendezésre. A tanulmány az eredeti terveket és koncepcionális kereteket követi nyomon a korabeli dokumentumokon keresztül.

KULCSSZAVAK

nemzetközi bizantinológiai kongresszus, Budapest, Darkó Jenő, Moravcsik Gyula, Vári Rezső

* Levelező szerző. E-mail: juhasz.erika@gmail.com.

Az 1923. évi brüsszeli V. nemzetközi történeti kongresszus határozata alapján a bizantinológia művelői már nem (csak) a történeti, régészeti és orientalisztikai kongresszusok keretein belül adhattak számot kutatásaikról, hanem önálló kongresszusokat is szervezhettek.¹ 1924-ben Bukarestbe hívták össze az első nemzetközi bizantinológiai kongresszust,² amely azonban egyelőre még csak nevében volt igazán nemzetközi konferencia: a központi hatalmak utódállamai nem vehettek részt rajta. Az 1927-ben, Belgrádban szervezett második összefüggő nemzetközi kongresszus már 14 állam hivatalos képviselői vettek részt.³ Ide már magyar küldöttség is érkezett,⁴ s ettől fogva mind a szakmai együttműködések, mind a szervezési teendőkből tevékenyen kivették részüket a magyar bizantinológusok. Az egykori Bizánci Birodalom területén, illetve érdekeltségi körében újonnan létrejött államok önigazolási törekvései természetesen befolyásolták az egyes nemzetek kutatásainak célkitűzéseit. A kongresszusok célja a részeredmények ismertetése mellett a nemzetközi kapcsolatok kiépítése és ápolása, a nemzetközi együttműködésekben megvalósuló vállalkozások kidolgozása és összehangolása lett volna, lehetőség szerint a politikai ellentétek kiküszöbölésével. Ez az irányelv nem minden esetben érvényesült maradéktalanul,⁵ s a rendezvényeket az anyaországokban is élénk érdeklődés kísérte.

A belgrádi kongresszus nyitó- és zárónapján a Magyar Távirati Iroda is tudósított az eseményről.⁶ A Magyar Tudományos Akadémiát Darkó Jenő képviselte a kongresszuson,⁷ s a megnyitón az Akadémia nevében francia nyelvű köszöntőt mondott.⁸ 1927. április 22-én megjelent beszámolójában Czebe Gyula,⁹ „vezető”-ként hivatkozott Darkóra, akit az alakuló ülésen a nyolc külföldi elnök egyikének is megválasztottak. Heisenberg, Mercati, Anastasijevic, Mutaficiev, Kukules és Bănescu mellett tagja lett a kongresszuson megalakult bizánci oklevelek kiadását előkészítő bizottságának, és – Heisenberggel, Kretschmerrel, Kukulesszel és Pernot-val egyetemben – a bizánci görögség szótárának előkészítő bizottságába is beválasztották.

¹ A kongresszusokhoz általában lásd: NYSTAZOPOULOU-PÉLÉKIDOU (2008) 11–34.

² Az 1924. április 14. és 20. között lezajlott kongresszushoz lásd: BRÉHIER (1924a) 733–744; BRÉHIER (1924b) 266–275; BRÉHIER (1924c) 63–66; BRÉHIER (1926) 128–129; FODAC (2006) 511–513; GRAINDOR (1924) 673–675; GRÉGOIRE (1924a) 243–246; GRÉGOIRE (1924b) 3; GRÉGOIRE (1925) 56–59; MARINESCU (1925) [repr. (1978)].

³ A második kongresszushoz lásd: ANASTASIJEVIC (1926) 547–558; ANASTASIJEVIC – GRANIC (1929) [repr. (1978)]; BRÉHIER (1927) 272–273; DE JERPHANION (1927) 462–472; FERRARI (1927) 285–293; G[RÉGOIRE] (1927–1928) 789–791; H[EISENBERG] (1927) 224–231; MAAS (1927) 381–382; RADONIC (1929) XXIII; SALAVILLE (1928) 78–110; SMETS (1927) 927–928; ZEILLER (1927) 3.

⁴ Itt a szovjet-orosz tudósok nem vehettek részt a hivatalos állami kapcsolatok hiánya miatt, de emigrációban élő kutatók azért jelen voltak.

⁵ Bővebben lásd: MAUFROY (2010) 229–240; IGNJATOVIC (2019) 696–715.

⁶ 1927. április 11-én: Napi Hírek, 1927. április | Könyvtár | Hungaricana; április 16-án: Napi Hírek, 1927. április | Könyvtár | Hungaricana.

⁷ Darkó Jenő 33 évesen, 1913. április 24-én lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1914-től a Debreczeni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem nyilvános rendes tanára.

⁸ A beszéd összefoglalása megtalálható: DARKÓ (1927) 181–182. A szülőföldje (Dálnok, Erdély) elvesztése után a székelységért keservesen küzdő Darkó Jenőt, a Székely Társaság elnökét különösen érzékenyen érintette, hogy Dragutin Anastasijevic a kongresszusról írt beszámolójában a köszöntőbeszéd előadóinak sorában Darkó neve mellett a „Bucarest” városnevet tüntette fel: ANASTASIJEVIC (1926) 551.

⁹ A napilapban megjelent cikk leelőhelye ismeretlen. Moravcsik Gyulának az MTA Kézirattárában őrzött hagyatékában egy igen becses album is megőrződött (Ms 2453/1), amelyben Moravcsik saját tudományos tevékenységének dokumentumait gyűjtötte össze. A nyilvános szerepléseiről szóló híradásokat újságkivágásokkal dokumentálta. Az album 48. oldalára beragasztott újságcikk címe: *Magyar tudósok a belgrádi bizánci kongresszuson*. Alatta az aláírás: Cz. Gy.

tották. Darkó Jenő és Czebe Gyula mellett¹⁰ Moravcsik Gyula¹¹ és Kováts Andor is részt vett a kongresszuson.¹² Czebe Gyula említette még Orphanides A. P. nevét is, aki állítólag a magyar küldöttség részeként két ízben adott elő történeti és irodalmi tárgyról, de róla a többiek beszámolójában nem olvashatunk.¹³

A hét szakosztály (1. bizánci filológia; 2. bizánci történet; 3. egyháztörténet; 4. régészet; 5a. Bizánc kapcsolatai északi szomszédaival régészeti szempontból; 5b. Bizánc kapcsolatai északi szomszédaival filológiai-történeti szempontból; 7. Bizánc és a Nyugat) megalakulása után 27 ülést tartottak, melyeken közel 150 előadás hangzott el.

Pecz Vilmos, Vári Rezső és Darkó Jenő úttörő munkája után Moravcsik Gyula és Czebe Gyula is a magyar bizantinológiai kutatások megszervezésén és nemzetközi beágyazásán fáradozott. A magyar tudományosság kezdetben azért érdeklődött a bizánci tanulmányok iránt, mert a bizánci történeti források a magyarság történetére vonatkozólag is számos fontos adatot szolgáltatottak. Világossá vált, hogy Bizánc története és kultúrája a korábban feltételezettnél sokkal nagyobb befolyással volt a középkori magyar politikai és művelődési viszonyokra. S ehhez hozzájárult még annak felismerése, hogy az eurázsiai nomád népek és a Bizánci Birodalom szoros kapcsolatai miatt a honfoglaló magyarok kultúráját, s annak a kereszténység felvétele után is megmaradt elemeit ugyancsak Bizánc tanulmányozása révén ismerhetjük meg. A kutatások fő irányát ezért a magyar központú bizantinológiában látták, de eme kutatások intézményesüléséhez időre volt szükség.

Kongresszusi beszámolójában Moravcsik Gyula a következőképpen foglalta össze a magyar kutatók lehetőségeit:¹⁴ „A magyar tudósok külföldi munkatársainak tábora egyre nő s azt hisszük, már nincs messze az idő, amidőn a magyarság élettörténetével foglalkozó tudomány: a hungarológia – ez az elnevezés boldogult Gragger Róberttől származik – szintén szükségét fogja érezni, hogy kutatóit nemzetközi kongresszusra hívja egybe. Ilyen kongresszus nemcsak szorosán véve vett tudományos eredményekkel járna, hanem egyszersmind új és közvetlen hidat verne a külföldi és magyar tudományos világ közt. Ennek keretei közt a közös célban egyesülő tudományágak sorában fontos szerep fog jutni a bizantinológiának is, amely ezidőszert hazánkban még nem számíthat önálló kongresszusra.”

De a szándék megvolt, s az elképzelések már körvonalazódni kezdtek a jövőt illetően. A bizánci tanulmányok művelése nemzeti feladattá vált, s a bizantinológiai tanulmányok

¹⁰ Czebe Gyula 1919-es tevékenysége miatt a tudományos, szakmai életből kirekesztve, szerény körülmények között élt, a(z egyetemi) tanári pályától határozott időre eltiltva. A kongresszusra különböző forrásokból próbált támogatást szerezni. Hagyatékában fennmaradt például Hegedűs Lórántnak, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete elnökének 1927. április 8-án Révay Józsefhez címzett válaszevele, melyben kifejezi sajnálatát, hogy „dr. Czebe Gyula kiváló országhírű tudósunk” részére az Egyesület szabályzata miatt Magyarországon kívüli célra nem folyósíthat semmilyen összeget. A levelet közli: FARKAS ET ALII (2011) 473.

¹¹ Moravcsik Gyulát 1923-ban nevezték ki az Eötvös Collegium tanárává, a Minisztertanács 1923. november 23-ai jóváhagyása után. Az ülés jegyzőkönyve (13. napirendi pont) digitalizálva elérhető: MOL W12 Miniszterelnökségi levéltár – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944): Találat részletei – Elektronikus Levéltári Portál (eleveltar.hu).

¹² Kováts Andor (1884–1942) ekkor a debreceni Tisza István Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán a büntető- és eljárásjog nyilvános rendes tanára volt, a Hittudományi Karon a büntetőjog előadó tanára.

¹³ A magyar bizantinológusok előadásaihoz Darkó Jenő fent említett beszámolója mellett lásd még: MORAVCSIK (1927) 146–155.

¹⁴ MORAVCSIK (1927) 155.

összefogására egy speciális bizantinológiai tanszék felállítását tűzték ki célul.¹⁵ Darkó Jenő Czebe Gyulának 1927. május 25-én írt levelében pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy nagyratörő céljaikat csak közös összefogással érhetik el.¹⁶ „Melegen köszönöm szíves elismerő soraidat a Laonikos III. kötetéről, úgyszintén a kedves reminiscentiákat a belgrádi együttlétünkre. Minthogy tudom, hogy Téged e kongressusról az Akadémia elé terjesztendő referatumom érdekelni fog, szerencsém van ide mellékelni egy meghívót az Akadémia folyó hó 30-án tartandó ülésére. Benyomásom az, hogy nekünk, magyaroknak erősen hozzá kell látnunk a szervezett munkához a bizantinológia terén, hogy a nemzetek megindult nagy versenyében le ne maradjunk s e tekintetben, amint helyesen írod, szükség van mindnyájunk szoros és őszinte cooperatiójára. Nagyon örülök, hogy e tekintetben felfogásunk találkozik.”¹⁷

A belgrádi záróülésen D. Pappulias tolmácsolta a görög kormány meghívását a következő kongresszusra, s határozat született, hogy három év múlva Athénban gyűlnek össze.

Az 1930. október 12. és 18. között Athénban mintegy 350 résztvevővel megrendezett III. nemzetközi bizantinológiai kongresszuson az egyházi testületek mellett 9 állam-kormány és 19 nemzet tudományos intézményei képviseltették magukat hivatalosan.¹⁸ A négy szakosztály 19 ülésén és a két „összes ülésen” körülbelül 130 előadás hangzott el (ezek egyharmada görög kutatók részéről).

Hazánkat a kongresszuson Vári Rezső,¹⁹ Darkó Jenő, Márton Lajos,²⁰ Tompa Ferenc²¹ és Moravcsik Gyula képviselte. Czebe Gyula már nem lehetett jelen; 1930. július 13-án (43 éves korában) tragikus körülmények között váratlanul elhunyt. A megnyitó ülésen a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjében Vári Rezső üdvözölte (francia nyelven) a kongresszust,²² aki a filológiai szakosztály öt ülése közül az egyiket elnöki tisztséget is viselt.

Magyar részről a kongresszuson három előadás hangzott el. Az egyik összes (azaz plenáris) ülésen Darkó Jenő az 1927-ben elhunyt J. B. Bury angol történétíróra és filológusra emlé-

¹⁵ Moravcsik részletes áttekintést nyújt az európai helyzetről (16 európai egyetemen már akkor önálló tanszék működött): MORAVCSIK (1927) 154. Moravcsik a Pázmány Péter Tudományegyetemen egy bizantinológiai tanszéknek lett volna a vezetője, de ezt nem sikerült megvalósítani. Darkó Jenő debreceni egyetemre tervezett balkanológiai programjának (melyért 1915-től haláláig küzdött) szerves részét képezte volna egy „Közép- és újjörög filológiai (bizantinológiai) tanszék” felállítása is, azonban az erőfeszítéseit nem koronázta siker. Lásd: KEREPESZKI (2005) 229–253.

¹⁶ Közli: FARKAS ET ALII (2011) 533.

¹⁷ Darkó együttműködésre való célzása nem volt véletlen; ádáz vitákat vívtak Moravcsikkal. Ehhez bővebben lásd: MÉSZÁROS (2015) 101–109; MÉSZÁROS (2023) 125–144.

¹⁸ A rendezvény meghívója megjelent: (1930). *Le troisième congrès international des études byzantines à Athènes (12-18 octobre 1930)*. *Échos d'Orient*, 158: 235–236; A kongresszusról közzétett beszámoló: DARKÓ (1931b) 3–18; MORAVCSIK (1931) 27–29; DVORNÍK (1931) 256–264; GRÉGOIRE (1931) 509–516; GRUMEL (1931) 96–100; ORLANDOS (1932) [repr. (1978)]; ROUILLARD (1931) 3–10; VOGT (1931) 231–237.

¹⁹ Vári Rezső (1867–1940) klasszika-filológus, bizantinológus; 1923-tól 1935-ig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem görög nyelvi és irodalmi tanszékének vezetője, nyilvános rendes tanár.

²⁰ Zsaryolányi Márton Lajos (1876–1934) régész, muzeológus; 1929 márciusától a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának igazgatója.

²¹ Tompa Ferenc (1893–1945) régész; 1926-tól 1938-ig a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tárának első osztályú őrje. 1935-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Nemzetközi szakmai elismertségének köszönhetően megválasztották az 1940-ben Budapestre tervezett III. Nemzetközi Óskori és Koratörténeti Kongresszus elnökének, a kongresszus azonban a második világháború miatt elmaradt.

²² Vári Rezső 1906-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja; 1926-ban rendes taggá választották.

kezett.²³ A filológiai szakosztályban Vári Rezső *Desiderata der byzantinischen Philologie auf dem Gebiete der mittelgriechischen kriegswissenschaftlichen Litteratur* címen tartott előadást, melyben a Magyar Tudományos Akadémia által megindított *Sylloge Tacticorum Graecorum* vállalkozást ismertette,²⁴ Moravcsik Gyula pedig a VII. (Bíborbanszületett) Konstantin neve alatt hagyományozódott *De administrando imperio* című mű új kritikai kiadásának előmunkálatairól számolt be.²⁵ Darkó Jenő Hudaverdoglu Theodotos Sophokle, az athéni magyar követség sajtófőnökének előadását (az anatóliai török nyelvű, de görög betűket használó görögök körében kialakult irodalomról) is megemlíti beszámolójában.²⁶

Andrej Protic régészprofesszor előadta a bolgár kormány meghívását a következő kongresszusra vonatkozóan, melyet a kongresszus elfogadott és határozat született, hogy a IV. kongresszust Szófiában, valószínűleg 1934-ben fogják megtartani. Biagio Pace pedig már ekkor bejelentette az olasz kormány meghívását az V. kongresszusra vonatkozólag.

A szófia kongresszusra már komoly kultúrdiplomáciai lépésekkel készült a magyar küldöttség. A tervekről a beszámolókon kívül levéltári források is tudósítanak.²⁷ A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak az Országos Levéltárban őrzött anyaga meglehetősen hiányos. Az 1944–45-ös háborús pusztítás következtében a Levéltárban lévő anyag túlnyomó része megsemmisült, a Minisztérium által 1945 után a Levéltárnak átadott iratanyag pedig elégett 1956 novemberében.²⁸ Különleges szerencsének tarthatjuk, hogy a nemzetközi bizantinológiai kongresszusokra szóló kiküldetési dokumentumok – legalább részben – fennmaradtak.²⁹

1934. március 30-án kelt a bolgár szervezőbizottság elnökének, alelnökének és titkárnak meghívólevele, amelyben az akadémiákat, egyetemeket és tudományos intézményeket invitálták a rendezvényre.³⁰ Szeptember 9. és 16. között öt szekcióba várták az előadókat.³¹

A minisztériumi iratok között a Debreczeni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara 1934. április 30-án tartott XII. rendes ülésének jegyzőkönyvében a 124. tétel arról tanúskodik, hogy a Kar Darkó Jenőt küldte a kongresszusra a debreceni egyetem képviselőjeként.³² 1934. május 25-én dr. Pap Károly dékán továbbította az ülés jegy-

²³ Vö. DARKÓ (1930).

²⁴ Megjelent: VÁRI (1931) 225–232.

²⁵ MORAVCSIK (1930) 138–152.

²⁶ Az előadás (teljes bibliográfiával) megjelent: HUDAVERDOGLU-THEODOTOS (1930) 299–307. Ismertette: DARKÓ (1931a) 135–136.

²⁷ Itt szeretnék köszönetet mondani Fazekas István egyetemi tanárnak, tanszékvezetőnek (ELTE BTK Kora Újkori Történeti Tanszék), az ELTE Eötvös József Collegium Történész Műhely műhelyvezetőjének, hogy a levéltári források lelőhelye ügyében eligazítást nyújtott.

²⁸ BÉLAY (1963) 1.

²⁹ K 636 Egyetemek, főiskolák, tudományos intézetek: 693. cs. 93-109 alszám Bizantinológiai kongresszus (Róma), illetve 694 cs. 93-213 alszám Darkó Jenő kiküldetése bizantinológiai kongresszusra /iratjegyzék/.

³⁰ Az eredeti meghívó megőrződött az iratanyagban, de szövege meg is jelent: (1934) IVe congrès international des études byzantines à Sofia. *Échos d'Orient*, 33: 255–256.

³¹ A szófia kongresszushoz bővebb tájékoztatást nyújt: DÖLGER (1935) 267; GRÉGOIRE (1935) 259–281; LAURENT (1934) 428–442; LEMAN (1934) 351–352; FILOV (1935–1936). A kongresszus bővebb bibliográfiájához lásd: FILOV (1936) 303.

³² „Dr. Darkó Jenő ny. r. tanár bemutatja a Szófiában 1934. szeptember havában tartandó IV. bizantinológiai kongresszus átiratát, melyben a rendező bizottság a kongresszusra karunkat meghívja. A kar a Szófiában tartandó bizantinológiai kongresszusra Dr. Darkó Jenő egyetemi ny. r. tanárt képviselőjeként kiküldi és az egyetem képviselőjeként való megbízatását pedig javasolja. Egyben kéri a VKMiniszter urat, hogy részére megfelelő titességet engedélyezni kegyeskedjék.”

zőkönyvének kivonatát Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, és Darkó Jenő számára úti segílyt kérvényezett.

A számvevőség jelentése szerint az adott rovaton már nem állt rendelkezésre fedezet az adott évre, végül a Belügyminisztérium által a Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának diákjóléti és védőirodának juttatott előlegből vehetett fel 300 pengőt.

A dokumentumokból kiderül, hogy Kováts Andor (akinek kérelmét ugyancsak a dékán terjesztette a miniszter elé) szintén kapott 200 pengőt. A nyár folyamán azonban nem tudott megéyezni az előadásáról a jogtudományi szekcióval, ezért a számára kiutalt pénzt visszafizette.

Darkó Jenő kari tanácsi előterjesztésével egy időben, 1934. április 30-án kelt Moravcsik Gyulának a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez címzett levele, melyben a VI. nemzetközi bizantinológiai kongresszus magyarországi megrendezésének lehetőségét is felvetette. Kérte a minisztert, Hóman Bálintot, hogy a magyar kormány a kongresszusra vonatkozó esetleges meghívásával az 1934 szeptemberében esedékes IV. kongresszuson (Szófiában) őt bízák meg.³³

³³ „Nagyméltóságú Minister Ur!
Kegyelmes Uram!

Az 1923. évi bruxelles-i V. nemzetközi történelmi kongresszus határozata folytán 1924-ben Bukarestben összegyűlt az I. nemzetközi bizantinológiai kongresszus, amelyet követett 1927-ben a belgrádi II. és 1930-ban az athéni III. kongresszus, mely két utóbbin Magyarország is képviselve volt. Az athéni kongresszuson a bolgár kormány meghívása folytán elhatározták, hogy a következő IV. kongresszust Szófiában fogják megtartani, ami ez év szeptember havában fog megtörténni. Ugyancsak az athéni kongresszuson az olasz kormány megbízottjának meghívása folytán elhatározták, hogy az V. kongresszust Itáliában fogják megtartani, ami előreláthatólag 1937-ben fog megtörténni.

Románia, Jugoszlávia, Görögország, Bulgária és Itália után földrajzi sorrendben Magyarország kerülne sorra, amint ennek gondolata már az előbbi kongresszusok folyamán is felmerült. De a történelmi kapcsolatok intenzitása szempontjából is Magyarország következik, mint amelynek területe Kelet és Nyugat – a bizánci-szláv és román-germán kultúrszférák – érintkezési vonalán fekszik s amely – noha a nyugat-európai művelődés részese lett, – a középkor folyamán Bizánccal is szoros kapcsolatban állt.

A VI. nemzetközi bizantinológiai kongresszus Budapesten való megtartása szerény nézetem szerint nemzeti kötelesség s egyszersmind kiváló alkalom lenne arra, hogy a magyar történettudomány nagy lendületéről a nemzetközi világ előtt újból számot adjon, nem is szólva arról, hogy egy ilyen kongresszus megtartása milyen lehetőségeket nyújt a nemzetközi tudománnyal való újabb kapcsolatok létesítésére és hazánk megismertetésére.

A belgrádi kongresszusnak körülbelül 250 tagja volt, az athéni kongresszus résztvevőinek száma 350-re emelkedett. Hazánk központi fekvésénél fogva egy Budapesten tartandó kongresszus esetén – tekintetbe véve a gazdasági viszonyok remélt javulását – 300-400 résztvevőre számíthatnánk. Az előző belgrádi és athéni kongresszusok kereteit tartva szem előtt, minthogy ezeken sem voltak részvételi díjak, a budapesti kongresszus megtartása csak a magyar kormány anyagi támogatásával történhetik meg, ami az előkészítő adminisztratív munkálatok, kirándulások és nyomtatványok költségeinek fedezésében és a vasuti és egyéb kedvezmények megadásában állna.

Meggyőződésem szerint a rendelkezésre álló hat év alatt méltóképen készülhetnénk fel a kongresszusra, amellyel kapcsolatban állna a hazai bizánci vagy bizánci vonatkozású archeológiai anyag kiállítása.

Minthogy az eddigi kongresszusok helyét minden esetben az illető országok kormányainak meghívása folytán állapították meg, Magyarország képviselőjének a szófiai kongresszus /szeptember 9-16/ záróülésén kellene a meghívást bejelenteni, illetve a bolgár elnökséggel ebbeli szándékát már előbb közölni.

Míndezen alapján mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, kegyeskedjék szerény javaslatomat bölcs megfontolás tárgyává tenni s elhatározása esetén nekem, aki a szófiai kongresszuson Magyarország részéről részt fogok venni, felhatalmazást adni arra, hogy a magyar kormány meghívását előterjeszthessem és a VI. nemzetközi bizantinológiai kongresszusnak 1940-ben Budapesten való megtartására vonatkozólag javaslatot tehessek.

Fogadja, Nagyméltóságod,
Budapest, 1934. április 30.

mély tisztelem kifejezését
Dr. Moravcsik Gyula”

A miniszter az előterjesztést Moravcsik beadványának hátlapján június 22-én „Engedélyezem” felirattal jóváhagyta. Ugyanitt július 17-i dátummal szerepel egy választervezet *Dr. Moravcsik Gyula Úrnak, c. egyetemi ny. rk. tanár, a báró Eötvös József Kollégium tanára, Budapest, VI. Benczur utca 31. sz.-ra* címezve, melyben a miniszter felhatalmazza Moravcsik Gyulát, hogy a kongresszuson a magyar királyi kormány nevében vegyen részt, és terjessze elő a magyar királyi kormány meghívását a következő utáni kongresszusra. A belvöböl azonban kiderül, hogy a minisztérium IV. ügyosztályának értelmezésében a miniszter engedélye csak azt jelentette, hogy az ügyet a Minisztertanács elé kell utalni. Az 1934. augusztus 31-én tartott minisztertanácsi ülésen a 49. napirendi pontként foglalkoztak az ügygel (*Javaslat dr. Moravcsik Gyula egyetemi címzetes nyilvános rendkívüli tanár, a br. Eötvös József Kollégium tanárának felhatalmazására a VI. Nemzetközi Bizantinológiai kongresszus Budapestre való meghívására*), és a felhatalmazást a Minisztertanács jóváhagyta.³⁴ A minisztertanács döntéséről értesítették Moravcsik Gyulát; Hóman Bálint aláírásával informálták a külügyminisztert,³⁵ és az irat elején látható utasítás szerint *express* értesítették a szófiai magyar nagykövetet.

Moravcsik Gyula beszámolójából megtudhatjuk,³⁶ hogy (a családtagokat nem számítva) 232 tag jelentkezett a rendezvényre, és kb. 200 fő jelent meg (melyből hozzávetőlegesen 120 fő volt külföldi). Hét állam kormánya képviseltette magát hivatalosan (Németország, Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Olaszország, Csehszlovákia) és 18 nemzet tudományos testületei és intézményeinek képviselői jelentek meg. Magyarországról Darkó Jenő, Moravcsik Gyula és Gallus Sándor volt jelen;³⁷ Darkó és Moravcsik a debreceni, illetve budapesti egyetem mellett hivatalosan az Akadémiát is képviselte,³⁸ Gallus Sándor a Nemzeti Múzeum képviselőjében érkezett. Fehér Géza is adott elő, de ő a Bolgár Archaeológiai Intézetet képviselte. Alföldi András és Kováts Andor neve szerepelt még a kongresszusi tagok jegyzékében, de ők végül nem jelentek meg. A Magyar Tudományos Akadémia nevében Darkó Jenő üdvözölte a kongresszust francia nyelven.³⁹

A kongresszuson két úgynevezett „összes ülést” szerveztek, a négy szakosztály (1. filológiai, 2. történeti, 3. régészeti/művészettörténeti, 4. Bizánc és a szláv világ) pedig 16 ülést tartott. Összesen 93 előadás hangzott el.⁴⁰ Az előadások írásban is megjelentek.⁴¹ Darkó a történeti alosztály egyik ülésén elnökként is szerepelt, a második összes ülésen *Die militärischen Reformen des Kaisers Heraklios* címmel tartott előadást.⁴² Moravcsik Gyula a történeti szakosztályban *Les sources byzantines de l'histoire hongroise* című előadásában *A magyar történet bizánci forrásai* című művét mutatta be.⁴³

³⁴ MOL K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867-1944). Internetes elérhetőség: Találat részletei – Elektronikus Levéltári Portál (elevektar.hu) (2024. január 22.).

³⁵ Magyarország külügyminisztere 1934. február 4. és 1938. november 28. között Kánya Kálmán volt.

³⁶ MORAVCSIK (1935) 75–79.

³⁷ Gallus Sándor (1907–1996) régész, antropológus; 1931-ben Szegeden a jogtudományok doktora lett; Alföldi András tanítványaként 1934-ben bölcsészdoktori oklevelet is kapott (a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen). 1934 és 1944 között a Magyar Nemzeti Múzeum Régiséggtárának múzeumi segédőre.

³⁸ Moravcsik Gyula 1934. május 11-étől volt az MTA levelező tagja.

³⁹ A beszéd olvasható: DARKÓ (1934a) 340–341.

⁴⁰ DÖLGER (1935) 264–267.

⁴¹ FÍLOV (1935–1936).

⁴² Magyarul megjelent: DARKÓ (1934b) 1–40, ill. DARKÓ (1934c).

⁴³ MORAVCSIK (1934a); MORAVCSIK (1934b) 663–673.

Darkó Jenő 1934. október 22-én írta meg a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett jelentését a kongresszusról. Beszámolóját a kari tanács elé terjesztette, s a m. kir. Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara 1934. évi október hó 29-én tartott IV. rendes ülésének jegyzőkönyvéből (27. szám) kiderül, hogy a Kar a jelentést örömmel vette tudomásul, és felkérte a dékánt, hogy terjessze azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé. Dr. Dávid Lajos dékán 1934. november 17-én továbbította a jelentést a miniszternek a kari határozattal és a jegyzőkönyvi kivonattal együtt. Darkó Jenő beszámolója az *Akadémiai Értesítő*ben is megjelent.⁴⁴ A nyilvánossá tett jelentéshez képest a miniszteri beszámoló némileg többet árul el Darkó tevékenységéről: „Előadásom után az elnöklő Vasiliev, a bizánci történet kitünő ismerője meleg köszönetet mondván, a kongresszus helyeslésétől kísérvé felszólított, hogy erről a tárgyról mihamarabb egy részletes monografiát irjak a tudományos világ számára... Ebbe a bizottságba (comité permanent), melynek feladata a kongresszus egész ügyvitelének vezetése, Magyarország képviselőiben engem választottak meg. ... Végül megemlítem, hogy a kongresszus engem a történeti szakosztály egyik elnökévé választott s e minőségemben e szakosztály egyik ülésén tényleg elnököltem is, másfelől Boris bolgár király őfelsége kongresszusi tevékenységemből kifolyólag engem a bolgár Szent Sándor-rend parancsnoki keresztjével tüntetett ki.”

A VI. kongresszussal kapcsolatban Darkó tárgyilagosan fogalmazott: „A záróülés elhatározta, hogy a legközelebbi (V.) kongresszust Itáliában tartják meg repülő-kongresszus formájában, azaz felváltva négy, a byzantinológia szempontjából legfontosabb városban, Velencében, Ravennában, Rómában és Palermóban. A francia delegáció meghívására a VI. kongresszus helyéül Syria jelöltetett ki, az ott található nevezetes bizánci műemlékek megvizsgálásának programjával. A magyar kormány meghívása egy byzantinológiai kongresszusnak Budapesten való rendezése iránt az állandó végrehajtó bizottságnak adatott át, s a következő, azaz V. kongresszuson fog érdemlegesen tárgyalatni.”

Darkó Jenő kongresszusi beszámolójából azt is megtudjuk,⁴⁵ hogy a kongresszus a szakosztályok indítványára külön bizottságokat alkotott, majd egy 10 tagú állandó végrehajtó bizottságot választott „a byzantinológiában leginkább érdekelt 10 állam képviselői közül. Ebbe a bizottságba (comité permanent), melynek feladata a kongresszus egész ügyvitelének vezetése”, Magyarország képviselőiben őt választották meg.

A kongresszusi beszámolók általában szűkszavúan fogalmaznak, s olykor félrevezetőek azzal kapcsolatban, hogy a záróülésen végül miért nem Budapestet jelölték meg a VI. nemzetközi bizantinológiai kongresszus színhelyének.

Moravcsik Gyula november 1-én két beszámolót is írt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Az első beszámoló bevezetésében hálás köszönetét fejezi ki, amiért a miniszter 21030-1934.IV. számú rendeletével a Hariseion-alapból tanulmányi ösztöndíjat adományozott neki a IV. nemzetközi bizantinológiai kongresszuson való részvételre, valamint az azt követő

⁴⁴ DARKÓ (1934a) 340–346.

⁴⁵ DARKÓ (1934a) 345.

konstantinápolyi és görögországi tanulmányútra.⁴⁶ A jelentés további része kongresszusi beszámolóként az *Egyetemes Philológiai Közönyben* is megjelent.⁴⁷ A nyilvánosságra szánt változatban csak annyi szerepel a budapesti meghívással kapcsolatban, hogy: „Egy későbbi bizantinológiai kongresszusnak Budapesten való megtartására vonatkozó magyar meghívás már az állandó bizottság kezében van.”

A Hómannak írt másik beszámolójában azonban részletesen kifejtette már, hogyan zajlott a budapesti kongresszus előkészítése. A félreértések tisztázása végett érdemes teljes terjedelmében idézni a szöveget:

Nagyméltóságú Minister Ur!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod ez évi szeptember hó 5.-i kelettel 20.497-1934. IV. szám alatt kegyes volt engem értesíteni, hogy a minisztertanács ez évi augusztus hó 31.-én tartott ülésében ez évi április hó 30.-i beadványom alapján hozzájárult ahhoz, hogy 1940-re a VI. nemzetközi bizantinológiai kongresszus Budapestre hívassék meg és Nagyméltóságod kegyes volt felhatalmazni engem, hogy e meghívást a Szófiában összeülő IV. kongresszus elé terjesszem.

Az alábbiakban mély tisztelettel bátor vagyok Nagyméltóságodnak a következőket jelenteni.

Ez évi április 30.-án kelt beadványomban bátor voltam jelezni, hogy az 1930. évben tartott III. nemzetközi bizantinológiai kongresszus az olasz kormány meghívása folytán elhatározta, hogy az V. kongresszust – előreláthatólag 1937-ben – Itáliában fogják megtartani s hogy ilyen módon Románia, Jugoszlávia, Görögország, Bulgária és Itália után nemcsak földrajzi sorrend, hanem a magyar-bizánci kapcsolatok intenzitása szempontjából is Magyarország következik.

Miután a következő kongresszusok kérdése az ez évi szeptember 9-16 között Szófiában tartott IV. nemzetközi bizantinológiai kongresszusnak csak a zárulására volt kitűzve, ezt megelőzően alkalmam volt tájékozódni arról, hogy vajjon a magyar kormány meghívásával egyidejűleg más, hasonló meghívás nem érkezett-e, illetve hogy a kongresszus elnöksége és intéző bizottsága, illetve az egyes delegációk vezetői a következő kongresszusok kérdésével szemben milyen álláspontra helyezkednek?

⁴⁶ Az alapítványi beszámolója olvasható: *A külföldi magyar intézetek működése és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjak az 1934/1935. tanévben*. Budapest 1936. 43: „Dr. Moravcsik Gyula (1892, Budapest, ág. ev.) a báró Eötvös József-Kollégium tanára, egyetemi c. ny. rk. tanár 500 P Hariseion-ösztöndíjjal szeptember és október havában volt tanulmányúton. Résztvett Szófiában a IV. nemzetközi bizantinológiai kongresszuson, ahol *Les sources byzantines de l'histoire hongroise* címen tartott előadást. A kongresszus kirándulásával kapcsolatban megtekintette Plovdiv, Tirnovo, Sumen, Pliska, Madara és Preslav emlékeit is és különösen beható tanulmányokat folytatott a szófia keresztény archaeológiai múzeumban. Konstantinápolyban a régi szerály (sic) görög kéziratait és általában a bizánci emlékeket tanulmányozta. Meglátogatta a kadiköyi Assumptionisták bizánci intézetét is. Innen ment Athénbe, ahol a Nemzeti Könyvtárban és az Akadémia Könyvtárában újabb görög publikációkat és folyóiratokat tanulmányozott, továbbá egy magyar vonatkozású műemlékre vonatkozólag gyűjtött ikonográfiai adatokat a Bizánci Múzeumban, valamint a Benakis- és Loverdos-féle gyűjteményekben.”

⁴⁷ MORAVCSIK (1935) 75–79.

Ez előzetes megbeszélések és tárgyalások során kiderült, hogy F. Dölger müncheni egyetemi tanár, a német delegáció vezetője, egyidejűleg magával hozta München város meghívását, ama városét, amely Krumbacher Károly iskolája révén a bizánci tanulmányok kiinduló pontja volt. Dölger professzor azonban a magyar javaslattal szemben lemondott a müncheni meghívás előterjesztéséről. Ugyancsak az előzetes megbeszélések folyamán S. G. Mercati római egyetemi tanár, az olasz delegáció vezetője, kifejezte készségét, hogy Olaszország hajlandó átengedni az elsőséget Magyarország számára már az V. kongresszusra vonatkozólag. Ezt a szíves ajánlatot azonban, egyrészt mert ellentétben állott a minisztertanács határozatával és megbízással, másrészt pedig mert az V. kongresszusig, tehát 1937-ig rendelkezésünkre álló három esztendőt kevésnek tartottam arra, hogy egy nemzetközi bizantinológiai kongresszusra kellőképpen felkészüljünk, nem fogadhattam el, és köszönetem tolmácsolása mellett közöltem Mercati professzorral, hogy nem gondolhatunk arra, hogy Olaszországot, amely már 1930-ban meghívást tett, az V. kongresszus megtartásában megelőzzük. Ennek következtében az olasz megbízott a korábbi és az athéni kongresszus által már elfogadott terv mellett és meghívását a záróülésen megismételte, aminek következtében a kongresszus véglegesen elhatározta, hogy az V. kongresszust Itáliában fogja megtartani.

Ugyancsak az előzetes megbeszélések folyamán a francia delegáció vezetője, G. Millet párisi professzor felvetette azt a gondolatot, hogy mielőtt a kongresszusok helyét illetőleg áttérnénk azokra az európai országokra, amely már a bizánci kultur-szféra határain kívül, illetve annak perifériáin fekszenek, kívánatos lenne azokat a területeket is felkeresni, amelyek egykor a bizánci birodalom ázsiai alkotó részei voltak s amelyek a bizánci művészet monumentális emlékei nagy számmal maradtak fenn. Ilyenek Törökország, Egyiptom és Szíria. Millet professzor e szempontok alapján azt indítványozta, hogy a VI. kongresszus helyéül a francia protektorátus alatt álló Szíriát jelöljék ki. Minthogy ezt az elvi szempontot a kongresszus vezetősége is magáévá tette és nyilvánvaló volt, hogy ez a javaslat általános helyeslésre talál, a kialakult helyzetnek megfelelően kénytelen voltam lemondani arról, hogy ezzel szembe helyezzem a kongresszus Magyarországon való megtartásának gondolatát. Miután a francia megbízott a Szíriában tartandó kongresszusra vonatkozólag a francia kormány hozzájárulását és felhatalmazását megkapta, a záró ülésen megtette elvi okokkal támogatott indítványát, amelyet a kongresszus elfogadott. Ennek következtében a magyar meghívást a kongresszus újonnan szervezett állandó bizottságának adtam át, amelyben Magyarország épen e meghívás folytán kapott helyet.

Jelenleg tehát az a helyzet, hogy az V. kongresszus Olaszországban lesz vagy 1936-ban, vagy 1937-ben – a végleges döntés e tekintetben az olasz előkészítő bizottságtól függ – s ezt követi 1938-ban vagy 1939-ben a VI. kongresszus Szíriában. Ha ez utóbbi után még Egyiptomra és Törökországra is sor kerülne, úgy a magyarországi kongresszus ideje eltolódna az 1940-es évek végére. Ha azonban a fent említett két ország el-esne – nézetem szerint a jelenlegi viszonyok mellett alig valószínű, hogy a török kormány bizantinológiai kongresszus tartására elhatározná magát –, s így a kongresszusok színhelye Nyugat-Európába helyeződne át, úgy a szíriai kongresszus után – előreláthatólag az 1940-es évek elején – Magyarország következne sorra. Hogy e tekintetben a helyzet hogyan fog alakulni, az az V. olaszországi kongresszuson fog eldőlni.

Mindezek alapján mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a magyar kormány meghívását egy, 1940-nél későbbi időre vonatkozólag fenntartani s ennek a kellő időpontban az V. olaszországi vagy azt követő kongresszusok előtt való megismétlésére felhatalmazni méltóztassék.

Fogadja,

Nagyméltóságod,
mély tiszteletem kifejezését

Dr. Moravcsik Gyula

Budapest, 1934. november 1.-én.⁴⁸

A meghívás megismétlésére vonatkozóan azonban a római kongresszust megelőzően nem található további feljegyzés az iratanyagban. Hogy szakmai körökben napirenden volt a kérdés, arról a Moravcsik-hagyatékban talált levelek tájékoztatnak bennünket. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében őrzött több száz Moravcsik Gyulának címzett levél között kiemelt helyet foglalnak el a Franz Dölger német bizantinológustól (a tudományzak vezető folyóirata, a *Byzantinische Zeitschrift* főszerkesztőjétől) érkezett levelek. Dölger 1936. szeptember 5-én kelt leveléből arra következtethetünk,⁴⁹ hogy Moravcsik már megírhatta neki, hogy a szeptemberi kongresszuson meg fogja ismételni a magyar kormány meghívását a következő utáni kongresszusra vonatkozóan:⁵⁰ „Herzlichen Dank für Ihre Mitteilung btr. Einladung zum übernächsten Kongress. Ich habe von meiner vorgesetzten Behörde leider immer noch keine Mitteilung, was ich zu tun habe, obgleich die allgemeine Richtlinie besteht, Einladungen zu Kongressen vonseiten Deutschlands möglichst zahlreich ergehen zu lassen.”

A szeptember 20-án nyíló római kongresszusra már tavasszal elkezdődött a felkészülés. A debreceni Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi karának 1936. április 29-én tartott XIII. rendes ülésén a jegyzőkönyvi kivonat (132. sz.) szerint: „Darkó Jenő bemutatta az V. nemzetközi byzantinológiai kongresszus meghívóját. Jelentette, hogy már három alkalommal volt kiküldve az egyetem képviselőjében hasonló bizantinológiai kongresszusokon s a jelen kongresszuson mint a comité permanent megválasztott tagjának különleges funkciói is lesznek. ... A kar elhatározza, hogy Dr. Darkó Jenőt az V. nemzetközi byzantinológiai kongresszuson képviselőjével megbizsa s egyttal felkéri a VKMiniszter Urat, hogy nevezett tanár részére e célra megfelelő utisegélyt engedélyezni kegyeskedjék.”

⁴⁸ Moravcsik Gyula beszámolója árnyalja azt a képet, amelyet Vitalien Laurent sugallt a szófiai kongresszusról írt beszámolójában: „Le sixième Congrès, qui pointe aussi à l’horizon, nous fera sortir d’Europe et fournira, à ceux qui ne reculent pas devant les coûteux voyages, l’occasion de parcourir une des plus belles provinces de l’ancien empire grec, la Syrie, où la France, puissance mandataire, convie pour 1939 tous les fervents de Byzance et de l’Orient latin. Il a dépendu de la Hongrie que nous restions de ce côté de la Méditerranée, car l’Italie, ayant invité les Orientalistes, lui proposa de la suppléer auprès des byzantinologues, tout en se réservant de renouveler son offre en 1939. Malheureusement, la situation financière contraignit le gouvernement de Budapest d’ajourner son invitation à des temps plus propices. Nous irons donc à Antioche et sur les bords de l’Éuphrate voir le théâtre où tour à tour les Grecs, les Francs et les Arabes ont enrichi l’histoire et nourri la légende.” LAURENT (1934) 441–442.

⁴⁹ Ms1233/115.

⁵⁰ Moravcsik Gyula levele sajnos elveszett. A háború alatt Dölgerék otthonát bombatalálat érte, valószínűleg akkor semmisültek meg a levelek is. A Bayerische Staatsbibliothekban őrzött Dölger-hagyatékban (BSB Ana 301) ugyan maradtak fenn levelek a Moravcsik-családtól, de ezek jóval későbbiek.

1936. május 27-én dr. Hankó Béla dékán továbbította a kari tanács határozatát és az ülésről készült jegyzőkönyv kivonatát a miniszternek és az egyetem rektora (1935–1936-ban dr. Benedek László) felé, „azzal a kérelemmel, hogy Dr. Darkó Jenőnek az egyetem képviseletével való megbízatása végett azt a tanács elé terjeszteni méltóztassék”.

1936. június 12-én dr. Benedek László rektor már az Egyetemi Tanács határozatáról számolt be a miniszternek: „Nagyméltóságu Miniszter Ur! Egyetemünk Tanácsa 1936. évi június hó 8-án tartott ülésén foglalkozott a bölcsészettudományi kar fölterjesztésével, melyben dr. Darkó Jenő egyetemi ny. r. tanárnak a nemzetközi byzantinológiai kongresszusra való kiküldetését és részére megfelelő összegű utisegély engedélyezését kéri. Egyetemi Tanácsunk határozatából mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy Dr. Darkó Jenő egyetemi ny. r. tanár kiküldetéséhez hozzájárulni és nevezett professzor részére megfelelő összegű utisegélyt engedélyezni kegyeskedjék. A fölterjesztést ./.. alatt tisztelettel ide mellékelem.”

A június 15-én érkezett üggyirat hátlapján olvasható a döntés: „Az 1936 évi 24.730 IV. számú üggyiraton előadottak szerint Dr. Darkó Jenő debreceni tud. egyetemi nyilv. rendes tanár az V. nemzetközi byzantinológiai kongresszusra kormányképviseletben kiküldetik. Az Államtitkár Ur Önagyméltósága nevezett részére az egyetem javadalma terhére 500 P. utisegélyt engedélyezvén (*sic*) – számvevőség a szükséges kiadványtervezetet tisztelettel bemutatja. Valamint: A m. kir. Tisza István tud. egyetem tek. Tanácsának. Debrecen. Folyó évi június hó 12-én 2.573 szám alatt kelt felterjesztésére tudomásvétel és megfelelő további eljárás végett értesítem a címet, hogy Dr. Darkó Jenő egyetemi nyilv. rendes tanár részére az V. nemzetközi byzantinológiai kongresszuson való részvétel költségeire utisegélyül 500 P-t engedélyezek az egyetem rendes javadalma terhére. Felhívom cím útján az egyetem gazdasági hivatalát, hogy az engedélyezett összeget az egyetem rendes javadalma terhére fizesse ki és számolja el. Budapest 1936 szeptember hó 12.”

Moravcsik Gyula fent említett albumának 9. oldalán (*4. Tanulmányutak, kongresszusok*) található bejegyzés szerint ő a budapesti egyetem támogatásával vett részt a konferencián; 400 pengőt kapott az útra.

1936. július 17-én kelt levelében az olasz követség továbbította a magyar külügyminisztériumnak az olasz szervezőbizottság meghívását, melyben kérték a magyar kormányt, hogy hivatalos küldöttséggel képviseltesse magát a kongresszuson. A Külügyminisztériumból „sürgős” ügyként megküldték a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak: „Megfelelő további szives intézkedés és az eredmény közlése végett másolatban tisztelettel megküldöm.”

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban összegezték a tényeket,⁵¹ s szeptember 1-jén pedig elkészült az előterjesztés szövege a Minisztertanácshoz: „Tisztelettel van szerencsém a nm. Minisztertanács hozzájárulását kérni ahhoz, hogy a f. évi szept 20-27 között tartandó római V. Nemzetközi Bizantinológiai Kongresszusra a m. kir. kormány képviseletében dr. Moravcsik Gyula budapesti és dr. Darkó Jenő debreceni egyetemi ny. r. tanárokat kiküldhessem. A kiküldetések költségeit az illető egyetemek viselik.”

A Minisztertanács jóváhagyta a kettős kiküldetést a kormány képviseletében. A döntésről értesítették Moravcsikot és Darkót is (mindkettőjüknek megírták azt is, hogy ketten képvis-

⁵¹ „F. évi szept -20-27- között lesz Rómában az V. Nemzetközi Bizantinológiai kongresszus, amelyre a szervezőbizottság hivatalos delegáció kiküldetését kéri. Moravcsik Gyula egyet. tanár kormányképviselőként, Darkó Jenő a saját maga kiküldetését kérte. Miután az olasz átirat is hivatalos delegációról beszél, a kettős megbízatásnak akadályja nem volna.”

selik a magyar kormányt a kongresszuson),⁵² és szeptember 10-én elkészült a választervezet a külügyminiszternek: „Hivatkozással Nagyméltóságod f. évi június hó 31-én 32.641/11. sz. alatt kelt nagybecsű átiratára. van szerencsém tisztelettel közölni, hogy a minisztertanács f. évi szept. hó 4-én tartott ülésében nyert felhatalmazás alapján a Rómában f. évi szept. hó 20. – 27.-ig tartandó Nemzetközi Bizantinológiai Kongresszusra a m. kir. kormány képviselőjében Dr. Moravcsik Gyula budapesti és Dr. Darkó Jenő debreceni egyet. ny. r. tanárokat küldöttem ki.”

A döntésről átiratot kaptak az egyetemek is. A rendelkezésünkre álló dokumentumokban csak a kiküldetés tényéről olvashatunk; Moravcsik megbízatása a kongresszus meghívására nem kerül szóba. Mivel a kongresszus után a miniszternek írt összegzésében a két évvel korábban írt jelentésére utal vissza, feltételezhető, hogy az eltelt időszakban további intézkedés nem történt. Október 2-án kelt beszámolójában Moravcsik jelzi, hogy 1934-es jelentése szellemében terjesztette elő Rómában a magyar kormány meghívását. A kongresszus a meghívást elfogadta, s ennek következtében a VII. nemzetközi bizantinológiai kongresszusnak Budapest adhat otthont:

Nagyméltóságú Minister Ur!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod 1934. szeptember hó 5.-én 20.497-1934.IV. szám alatt kegyes volt engemet értesíteni, hogy „a minisztertanács folyó évi augusztus hó 31.-én tartott ülésében hozzájárult, miszerint 1940-re a VI. nemzetközi bizantinológiai kongresszus Budapestre hívassék meg” s egyben kegyes volt engemet megbízni, hogy a magyar kormány meghívását a Szófiában összeülő IV. kongresszus elé terjesszem.

1934. november 1.-én kelt, 23954. szám alatt felterjesztett jelentésemben bátor voltam Nagyméltóságodnak jelenteni, hogy a francia kormánynak a szófiai kongresszuson bejelentett meghívása következtében a magyar meghívást akkor az állandó bizottságnak adtam át s annak a plénum elé való terjesztését a következő kongresszusra halasztottam. Egyben bátor voltam rámutatni arra, hogy a franciák Szíriába tervezett kongresszusa következtében a magyarországi kongresszus időpontja előreláthatólag néhány évvel későbbre fog tolni.

E. évi szeptember hó 20-26 között lefolyt Rómában a VI. [*sic*] nemzetközi bizantinológiai kongresszus. Megbízatásom teljesítéséről a következőkben vagyok bátor Nagyméltóságodnak jelentést tenni.

A kongresszus szeptember 26.-án tartott záróülésén G. Millet professzor, a francia kormány delegátusa, megismételte a szófiai kongresszuson tett meghívást s eszerint a VI. nemzetközi bizantinológiai kongresszus Szíriában, vagy esetleges akadályok esetében Párisban, minden valószínűség szerint 1939-ben fog lefolyni. Ezután meghatalmazásom alapján előterjesztettem a magyar kormány meghívását azt javasolva, hogy a VII. kongresszus, amely előreláthatólag 1942-ben lesz, Budapesten tartassék. A záróülés a meghívást és javaslatomat egyhangú lelkesedéssel fogadta el.

⁵² Az irat elején Darkó Jenő szeptember 17-ei aláírása: „A kiküldetési rendelvénnyéből egy másolati példányt átvettem.”

Ilyen módon tehát a VII. nemzetközi bizantinológiai kongresszusnak Magyarországon való megtartása befejezett tényé vált s annak megvalósítására, ha a franciák tartják a szokásos három évi terminust, 1942-ben, vagyis hat év múlva fog sor kerülni. A kialakult szokásoknak megfelelőleg a meghívást a magyar kormány delegátusának a három év múlva összeülő VI. kongresszuson még meg kell ismételnie.

Bár az előkészítő és szervező munkálatok csak a VI. kongresszus lezajlása után kezdődhetnek meg, bátor vagyok már most kérni Nagyméltóságodat, hogy a kongresszusnak előreláthatólag nagyobb összeget kitevő anyagi fedezetéről gondoskodni kegyeskedjék.

Fogadja,

Nagyméltóságod,

mély tiszteletem kifejezését

Budapesten, 1936. október 2.-án.

Moravcsik Gyula

Moravcsik Gyulának az *Egyetemes Philológiai Közlöny*ben megjelent beszámolója szűkszavúan foglalja össze a történeteket:⁵³ „...a záróülésem pedig Moravcsik Gyula a magyar kormány megbízásából előterjesztette azt az indítványt, hogy a VII. nemzetközi bizantinológiai kongresszust Budapesten tartsák. A meghívást a kongresszus nagy lelkesedéssel fogadta. Mint-hogy a franciák korábbi javaslata folytán a következő, VI. kongresszus 1939-ben Szíriában, vagy esetleg Párizsban lesz, a budapesti kongresszusra előreláthatólag 1942-ben fog sor kerülni.”

Darkó Jenő 1936. október 7-én írta meg jelentését a miniszternek, amelyet dr. Soó Rezső dékán október 16-án terjesztett fel Hóman Bálintnak. Ebben – s az ez alapján a *Debreceni Szemlében* megjelentetett nyilvános beszámolójában⁵⁴ – Darkó részletesebben is kifejtette, hogy a budapesti kongresszus előkészítése során milyen feladatok várnak a magyar kormányra és a magyar bizantinológusokra: „...majd a francia delegáció meghívására elhatározta [ti. a kongresszus], hogy a következő, azaz VI. kongresszust Szíriában Beyruth székhellyel tartja meg. Ide vonatkozólag a Comité permanent-ban Millet delegatus kijelentette, hogy amennyiben bármi okból nehézségekbe ütköznék a VI. kongresszusnak Szíriában való megrendezése, ezt Párizsban fogják megtartani. Utána Moravcsik Gyula előterjesztette a magyar kormány meghívását a VII. kongresszusnak Budapesten leendő rendezését illetőleg, melyet szintén egyhanguan fogadtak el. Ezen határozat erejénél fogva már most számítanunk és készülnünk kell arra, hogy hat év múlva, azaz 1942-ben nekünk magyaroknak kell megrendezni a bizantinológusok nemzetközi kongresszusát, ami kétségtelenül nem könnyű s gondos előkészítést igénylő feladat. Nem könnyű azért, mert a megelőző kongresszusok egyre fokozódó tartalma és sikerei folytán a meghívandó illusztris társaság nem csekély igényeket fog táplálni a rendezőkkel szemben. Vigyáznunk kell arra, hogy sem a kongresszus méretei, sem annak programja és eredményei szempontjából ne maradjunk el a megelőző kongresszusok sikerei mögött, különös tekintettel arra, hogy a kongresszus zömét a balkáni államok képviselői fogják alkotni. Legfontosabb teendő, aminek előkészítésére már most gondolnunk kell, hogy a bizánczi művészetnek hazánk területén található emlékeit, ill. azokat a nagy szám-

⁵³ MORAVCSIK (1937) 87.

⁵⁴ DARKÓ (1937) 42.

ban lévő népvándorláskorabeli emlékeket, melyek a bizánczi művészet erős hatását mutatják, összegyűjtve egy kiállítás keretében mutassuk be külföldi szakembereknek a reájuk vonatkozó tudományos feldolgozásokkal együtt. A kongresszus pénzügyi előkészítése is olyan feladat, melyet csak több évre elosztva lehet a költségvetésbe beállítani, tehát erre is jóelőre gondolnunk kell.”

A 26.967 számú irat 1. lapjának hátoldalára az alábbi feljegyzés került október 21-én: „Moravcsik és Darkó jelentése tudomásul volna veendő, intézkedést jelenleg nem igényel. (1942-ben lehetne, v. még később Bp-en a kongr.)”

Az 1936. évi római V. Bizantinológiai Kongresszuson Moravcsik Gyula és Darkó Jenő mellett Alföldi András, Kováts Andor és Horváth Endre⁵⁵ képviselte a magyarországi bizantinológusokat.⁵⁶ Darkó Jenő ez alkalommal olasz nyelven köszöntötte a kongresszust.⁵⁷ 13 állam képviseltette magát hivatalosan; már a tengerentúlról is érkeztek bizantinológusok. A korábbi hagyományos szakosztályok mellett (történelem, filológia, jogtudomány, régészet és művészettörténet) újításnak számított a bizánci zenének és liturgiának szentelt szakosztály, melyeknek kutatása az előző kongresszus óta elképesztő ütemben fejlődött. Körülbelül 180 előadás hangzott el, melyek kivonatait – mint Moravcsik írja – már a kongresszus előtt megkaphatták az érintettek,⁵⁸ később pedig teljes terjedelmükben közölték az előadásokat.⁵⁹ Darkó Jenő előadását is olasz nyelven tartotta meg (*La militarizzazione dell’Impero bizantino*), s az egyik ülés elnökének is megválasztották a történelmi szakosztályban. Moravcsik Gyula és Horváth Endre újjörög nyelven adott elő a filológiai szakosztályban (*Τὰ συγγράμματα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως*, illetve *Ἱστορία τῆς μεταβιζαντινῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα* címmel). Huszti József neve is szerepelt még a programban (*Relazione di Giovanni Argiropulo colla corte di Mattia Corvino* előadascímmel),⁶⁰ de ő nem tudott megjelenni a kongresszuson, így az előadása elmaradt. Alföldi András az egyes előadásokhoz kötődő vitákban vállalt aktív szerepet. Moravcsik Gyula a zárónapon elmondott francia nyelvű beszédében meghívta a kongresszust Budapestre, az ostiai zárórendezvényen pedig nagy sikert aratott olasz nyelvű felszólalásával. Mindkét beszéd fennmaradt Moravcsik Gyula albumában.⁶¹ A kongresszus tagjait Castel Gandolfóban XI. Pius pápa látta vendégül egy fogadáson; a Palazzo Veneziában Mussolini fogadta a résztvevőket.

⁵⁵ Horváth Endre (1891–1945) ekkor középiskolai tanár, a budapesti egyetem bölcsészeti karán az újjörög nyelv lektora. Az ELTE Eötvös József Collegium Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltárában őrzött személyi dossziéjában (7. doboz, 8. dosszié) fennmaradt Horváth Endre (1936. szeptember 20-án) Rómából küldött képeslapja. Lásd: HORVÁTH (2018) 22.

⁵⁶ Azon túl, hogy a magyar kormány képviselőjében Darkó és Moravcsik utazott, Moravcsik beszámolójából tudjuk, hogy képviseltette magát a Magyar Tudományos Akadémia is (Alföldi András és Moravcsik Gyula révén), a budapesti egyetem (Moravcsik Gyula révén), a debreceni egyetem (Darkó Jenő és Kováts Andor révén), Horváth Endre pedig Budapest székesfőváros képviselőjében érkezett a kongresszusra. MORAVCSIK (1937) 87.

⁵⁷ A szöveget közölte a *Debreceni Szemlé*ben megjelent beszámolójában: DARKÓ (1937) 39.

⁵⁸ *Sunti delle comunicazioni per ordine alfabetico degli autori. V Congresso Internazionale di Studi Bizantini. Roma, 20-27 settembre 1936.* Roma 1936.

⁵⁹ BARDI (1939–1940) Roma.

⁶⁰ Huszti József (1887–1954) klasszika-filológus, irodalomtörténész, 1922. május 11-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

⁶¹ A Moravcsik-album (Ms 2453/1) 213. oldalán található beragasztva a francia nyelvű felszólalás gépelt szövege; a 214. oldalra lett beragasztva az ostiai vacsorán elmondott olasz beszéd kézzel írt vázlata.

A napilapokban több tudósítás is megjelent a kongresszusról. Moravcsik Gyula fent említett albumában az egyetemi és tudományos előadások, külföldi tanulmányutak, elismerések feljegyzései mellett újságkivágásokkal is dokumentálta tudományos ténykedését (az öt említő cikkekben pirossal húzta alá a nevét). Több tudósítást megőrzött a római kongresszusról is (a kivágott cikkek mellett a napilapok címei sajnos nincsenek feltüntetve). S míg a szófiai kongresszusnak – úgy tűnik – a magyar sajtóban nem volt nagy visszhangja,⁶² a római kongresszusról hat magyar és egy olasz nyelvű újságkivágás található az album 93–96. oldalain. A cikkek általában megemlítik a magyar kormány meghívását a kongresszus számára, de némelyik hibás adatot közöl.⁶³ Több cikk MTI-tudósításra vezethető vissza, a 96. oldalon (a 86. számú kép) pedig feltehetőleg a *Debreczen. Keletmagyarországi Napló* valamelyik lapszámából kivágott újságcikk szerepel *Debreceniek a római bizantológiai kongresszuson* címmel, melyben Kováts Andor benyomásait összegezték.⁶⁴

A budapesti bizantológiai kongresszusról az 1939-es szíriai vagy algériai vagy párizsi kongresszusnak kellett volna végső határozatot hoznia. A külföldi kutatók azonban addig is számoltak a budapesti rendezvénnyel. Kitűnik ez például Franz Dölgernek Domanovszky Sándorhoz címzett válaszleveléből is (1938. augusztus 3-i keltezéssel), melyet a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őriznek.⁶⁵ Dölger a levélben a magyar történész újonnan megjelent művének (*La méthode historique de M. Nicolas Iorga*),⁶⁶ és a *Byzantinische Zeitschrift*-be kért ismertetésének várható következményeit ecsetelte. Ennek kapcsán utalt a kilátásba helyezett budapesti kongresszusra, s a román bizantológusok esetleges távolmaradására.⁶⁷

Az 1939-re tervezett VI. Nemzetközi Bizantológiai Kongresszus végül nem valósulhatott meg. Előbb a kongresszus színhelyét helyezték át Szíriából (a szintén francia igazgatás alatt álló) Algírba, ahogy arról Millet beszámolt az április 5-i akadémiai ülésen.⁶⁸ A második

⁶² Az album 85. és 86. oldalára az újságcím feltüntetése nélkül beragasztott, de bizonyíthatóan a *Pester Lloyd* 1934. szeptember 29-ei, szombati számának 6. oldaláról kivágott rövid, de lényegretörő német nyelvű összefoglaló (*Der IV. internationale byzantinologische Kongress zu Sophia*) a budapesti meghívást is említette. A másik újságkivágás (*Király, mint mozdonyvezető*) megemlíti ugyan, hogy Moravcsik és Darkó egyetemi tanárok képviselték hazánkat, de régéskongresszusról beszél, és elsősorban a bolgár uralkodó, III. Borisz cár közvetlenségét (1918–1943) dicséri.

⁶³ Például: „Moravcsik professzor a kongresszus záróülésén a magyar kormány meghívását tolmácsolta a legközelebbi kongresszus számára.” Vagy: „a záróülésen a kongresszus elhatározta, hogy a VI. Bizantológiai Kongresszust Budapesten tartják meg”.

⁶⁴ Kováts Andor nehezményezte, hogy az új egyetemi campus, amelyen a rendezvény folyt, túl messze volt a városközponttól. Ezt általánosságban véve is aggályosnak tartja (párhuzamot vonva a Debreceni Egyetemmel), de egy ilyen nagyszabású rendezvény lebonyolítását is nagyban megnehezíti.

⁶⁵ Ms 4523/581.

⁶⁶ DOMANOVSKY (1938) Budapest.

⁶⁷ „Ihre sehr gründliche Abrechnung wird ihre Wirkung auf die europäischen Historiker, die sich nur allzuleicht durch die geistreiche Darstellungsweise Jorgas blenden lassen, sicherlich nicht verfehlen; leider aber habe ich Anlass zu fürchten, dass unter den rumänischen Historikern, welche diese Dinge in erster Linie angehen, aufgrund der mir bekannten Verhältnisse [nur] sehr wenige, und diese nur in des Herzens Kämmerlein, es wagen werden die Berechtigung Ihres Widerspruches anzuerkennen. Hoffentlich kommt es über diese Sache nicht zu einem ähnlichen Konflikt wie vor dem Byzantinistenkongress in Sofia, wo Herr Jorga sich wegen des Buches von Mutaščiev weigerte zu erscheinen und nur wenige mutige rumänische Forscher seinem Beispiel zu trotzen wagen; wollen wir doch, wie Ihnen wohl bekannt ist, 1942 in Budapest tagen. Es ist übrigens damals ohne Herrn Jorga gegangen und wird sicherlich auch in Budapest ohne ihn gehen.”

⁶⁸ Les études byzantines au congrès d'Alger, par M. Gabriel Millet, membre de l'Académie. *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 84e année, N. 2, 1940. 137–156.

világháború kirobbanása után azonban az októberre összehívott kongresszust már ott sem rendezhették meg. Az előzetesen beküldött jelentésekből (Gabriel Millet előszavával) összeállítottak egy közel 300 oldalas kötetet a kongresszusra jelentkezőknek.⁶⁹ Ebben Darkó Jenő és Moravcsik Gyula mellett Ivánka Endre⁷⁰ előadáscíme és rezüméje is szerepel.⁷¹

A soron következő, VI. Nemzetközi Bizantinológiai Kongresszusra végül csak 1948-ban, Párizsban került sor.⁷² Ezen már csak Moravcsik Gyula és Ivánka Endre képviselte a magyar bizantinológusokat.⁷³ Darkó Jenő 1940 januárjában, Vári Rezső 1940 májusában, Kováts Andor 1942-ben, Horváth Endre 1945-ben hunyt el. A párizsi kongresszus megnyitó ülésén 1948. július 27-én Moravcsik Gyula mondott köszöntő beszédet.⁷⁴ Moravcsik ugyan a nemzetközi bizantinológiai szinten egyre nagyobb szerephez jutott, de a háború után kialakult gazdasági és politikai helyzet miatt a Magyarországon rendezendő bizantinológiai kongresszus terve hosszú időre lekerült a napirendről.⁷⁵ 80 évvel az eredeti elképzelések után azonban újra adottak a feltételek Magyarországon egy ilyen nagy jelentőségű (s azóta jóval nagyobb méreteket öltő, immár az öt kontinens tudományos intézeteit érintő) rendezvény megszervezésére. A Magyar Bizantinológiai Társaság újjáalakulása, a fokozott nemzetközi részvétel, s az ELTE Eötvös József Collegiumban létrehozott Byzantium Központ, majd a Hellénológiai Központ újabb lendületet adott a hazai kutatásoknak, s újra adott a lehetőség, hogy a korábban tervezett – és elnyert – nemzetközi bizantinológiai kongresszust Magyarországon (székhelyét tekintve Budapesten, de az egész ország tudományos központjait, kiállítóhelyeit bevonva) szervezhessük meg. A lehetőségek számbavétele és felelősségteljes tervezés után 2022 novemberében a Magyar Bizantinológiai Társaság elnöksége egyhangú szavazással támogatta Horváth László elnök felvetését, hogy előkészítse a XXVI. Nemzetközi Bizantinológiai Kongresszus megrendezését. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Magyar Tudományos

⁶⁹ *Sixième congrès international d'études byzantines. Alger, 2–7 Octobre 1939. Résumé des rapports et communications.* Paris 1940.

⁷⁰ Ivánka Endre (1902–1974) bizantinológus. A kötetben a budapesti egyetem szerepel a neve mellett, de 1938 és 1942 között a Pécsi Tudományegyetemen tanított, 1940-tól 1944-ig a kolozsvári tudományegyetemen nyilvános rendes tanár.

⁷¹ Darkó Jenő: *Le rôle des peuples nomades cavaliers dans la transformation de l'Empire romain aux premiers siècles du Moyen Age*; Moravcsik Gyula: *Byzanz und die Ungarn vor der Landnahme* valamint *L'édition critique du « De administrando imperio »*; Ivánka Endre: *Die Trias Sophia – Dynamis – Eirene im neuplatonischen Denken (und die Kirchengründungen Konstantins des Grossen)*. A kötet végén található jegyzékből kiderül, hogy Kováts Andor előadás nélkül vett volna részt a kongresszuson, feleségével együtt; Darkó Jenőt pedig Darkó Irén kísérte volna.

⁷² MILLET (1950) I. 7.

⁷³ MORAVCSIK (1950). Les taches actuelles de la byzantinologie. In: MILLET (1950) 33–34. Ivánka Endre *But et date de la composition du « Corpus Areopagiticum »* címmel tartott előadást. A rezümét lásd MILLET (1950) 239–240.

⁷⁴ Allocution de M. G. Moravcsik. In: MILLET (1950) 14: „...J' ai l'honneur de vous saluer au nom de l'Académie Hongroise des Sciences, de l'Université Pierre Pázmány de Budapest et de notre délégation, malheureusement trop peu nombreuse en raison des difficultés de l'heure, et je souhaite de tout coeur que le travail du Congrès soit fructueux à tous les égards et qu'il crée pour nos efforts de collaboration internationale l'atmosphère amicale qui est indispensable au développement et à la floraison des études byzantines.” Moravcsik albumának 10. oldalán a konferenciárszvételek sorában az áll, hogy „1948. júliusában és augusztusában a magyar kormány kiküldetésében Párizsban és Bruxellesben”.

⁷⁵ Az első kongresszusok szervező országai (vagy azok utódállamai) azóta újabb nemzetközi bizantinológiai kongresszusoknak adtak otthont: Romániában (1971 Bukarest), Jugoszláviában és Szerbiában (1961 Ohrid, 2016 Belgrád), Görögországban (1953 Thessaloniki, 1976 Athén), Bulgáriában (2011 Szófia), Olaszországban (1951 Palermo) és Franciaországban (2001 Párizs) is volt újabb kongresszus.

Akadémia vezetői több személyes egyeztetés alkalmával és hivatalos levélben is támogatásukról biztosították a Magyar Bizantinológiai Társaság elnökét, aki ezek fényében még 2022. novemberben jelezte az AIEB elnöksége felé a Társaság kérelmét. 2024. április 13-án az AIEB köztes közgyűlésén Horváth László elnök és Egedi-Kovács Emese elnökségi tag személyesen is ismertették a magyar terveket, amelyek kedvező fogadtatásra találtak. A végleges szavazásra (az összes pályázat ismeretében) a következő kongresszuson, 2026. augusztusában, Bécsben kerül majd sor.

FÜGGELÉK

Moravcsik Gyula felszólalásai az V. Nemzetközi Bizantinológiai Kongresszuson⁷⁶

Róma, 1936. szeptember 26.

Mesdames et Messieurs,

Ce n'est point un hasard que les trois congrès qui suivirent le premier Congrès des Études Byzantines se soient réunis tour à tour à Belgrade, à Athènes et à Sofia, c'est à dire dans les capitales des états qui jadis faisaient partie de l'empire byzantin et entretenaient par conséquent, les rapports les plus étroits avec la civilisation byzantine.

Cette réunion a eu lieu en Italie, dont certaines parties étaient également dominées par Byzance à la suite des conquêtes faites par Justinien, ce qui comporta, dans ce cas aussi, l'influence profonde de la civilisation byzantine attestée avant tout par les incomparables monuments des beaux-arts.

Notre prochaine réunion, le sixième Congrès des Études Byzantines, se tiendra, grâce à l'aimable invitation du gouvernement français, en Syrie.

Si nous voulons observer non seulement l'ordre géographique mais aussi le grade d'intensité avec lequel l'influence byzantine s'est fait sentir dans les pays de l'Europe, il est naturel que, une fois de retour de notre voyage d'Orient, l'on pense, après l'Italie à la Hongrie, dont le territoire s'étend au carrefour des civilisations byzantine et occidentale. Il n'est guère nécessaire de rappeler que le territoire de la Hongrie avait des rapports avec le puissant empire byzantin déjà avant l'arrivée des Hongrois conquérants et que ces rapports sont restés très intimes pendant tout le règne des rois arpadiens. La Hongrie est donc un des pays qui d'une façon immédiate subirent pendant plusieurs siècles l'influence de la civilisation byzantine.

Au nom du Gouvernement Hongrois j'ai l'honneur d'inviter le septième Congrès des Études Byzantines qui se réunira probablement en 1942 à tenir ses séances en Hongrie et de prier les membres du congrès d'accepter Budapest comme siège de notre septième réunion.

délégué du Gouvernement Hongrois

Ostia, 1936. szeptember 26.

⁷⁶ A beszédek kézzel írt szövegét betűhív átirásban közöljük.

Signore e Signori,

Ogni volta che noi Ungheresi ci rechiamo a Roma, non tralasciamo mai di visitare la solitaria chiesa del V. secolo sul pendio del Monte Celio, la chiesa di Santo Stefano Rotondo. L'antica chiesa rotonda, tra i cui affreschi si riscontra anche la figura del primo re ungherese, Santo Stefano, nasconde, entro le sue mura, una lastra di marmo bianco, in cui è scolpita la figura di un uomo dormente. Sotto questa lastra giace dal 1523 il canonico Giovanni di Laszo, già confessore ungherese di S. Pietro, che fu amico entusiasta della cultura del Rinascimento e che progettò, nello stile del Rinascimento, la navata della cattedrale di Alba Julia. Sulla lastra marmorea, che copre la tomba, si legge quest'epigrafe:

“Natum, quem gelidum vides ad Istrum

Romana tegier, viator, urna, non mi-
rabere, si existimabis, quod Roma est
patria omnium fuitque.”⁷⁷

Roma est patria omnium – pensiamo a queste parole ora, quando noi, delegati del Governo Ungherese, dell'Accademia Scientifica Ungherese, delle Università ungheresi e della Capitale Budapest siamo venuti dalle sponde del freddo Danubio a Roma per partecipare al quinto congresso internazionale di Studi Bizantini.⁷⁸

Roma est patria omnium – sentiamo la verità di queste parole ogni volta che i monumenti grandiosi della città eterna ci rispecchiano i profili delle epoche della storia europea, nella quale ciascuna nazione trova i momenti, per cui la storia di Roma diventa una parte del proprio passato.

Roma est patria omnium – sentiamo la verità di queste parole ogni volta che ci immaginiamo la vasta corrente della storia universale. La prima fonte della nostra cultura, la cultura greca giunse alle nazioni dell'Europa occidentale per il tramite di Roma: prima per la grandiosa organizzazione dell'Impero Romano, poi per il Rinascimento italiano, il quale ci schiuse nuovamente le fonti della cultura greca. Bisanzio invece, la “nuova Roma” νέα Ῥώμη diventò la grande maestra dei popoli dell'Europa orientale.

[Non c'è da meravigliarsi se, in quei tempi, quando la cultura bizantina raggiunse l'apice della sua influenza, gli zar di Mosca chiamarono la loro capitale con giusto orgoglio la “terza Roma.”]⁷⁹

E che intenti siano stati i rapporti tra Bisanzio e l'antica Roma, fu messo appunto in rilievo dal nostro attuale congresso.

Noi Ungheresi, la patria dei quali fu messa dal destino alla frontiera, dove s'incontrano le sfere culturali dell'antica e della “nuova Roma”, ci siamo uniti alla comunanza culturale occidentale-romana; però, nella nostra storia millenaria, avemmo stretti rapporti anche con la

⁷⁷ A sírfelirat értelmezése a rövidítések miatt vitatott. A leginkább elfogadott nézet szerint:

NATVM Q(UOD) GELIDVM VIDES AD ISTRVM(M)
ROMANA TEGIER VIATOR VRNA
NON MIRABERE SI EXTIMABIS ILLVD
Q(UOD) ROMA EST PATRIA OMNIUM FVITQ(UE)

⁷⁸ Ez a bekezdés a kéziratban a beszéd végén szerepel, de Moravcsik más színű (fekete) tintával írta. Előtte piros hiányjel áll, csakúgy, mint Lászlai János idézett sírfelirata után. Feltételezhető, hogy az utólag megírt mondatot ide kívánta beilleszteni.

⁷⁹ A bekezdést utólag törölte Moravcsik.

cultura orientale-bizantina, non solo per il nostro territorio, irradiato dai raggi della cultura bizantina già nei secoli della migrazione dei popoli, ma anche per modo immediato, quando sotto la dinastia di Arpad anche Bisanzio fece sentire il suo influsso politico e culturale. E le due Rome, l'influenza della Roma orientale e occidentale si unirono allora, quando la cultura del Rinascimento, – cultura rinata sulle rovine di Bisanzio – giunse in Ungheria, estremo baluardo delle correnti spirituali occidentali verso l'Oriente, dall'Italia nella gloriosa epoca del re Mattia Corvino.

Ora che ci fu dato di prendere parte a questo grandioso congresso e alle feste magnifiche organizzate dalla Roma rinnovata nello spirito nazionale in onore degli scienziati degli studi Bizantini, studi relativi al suo rivale nei tempi antichi, ora, dies, vogliamo permetterci Signore e Signori che ringraziando di tutto cuore dell'ospitalità goduta, possa brindare al benessere e alla felicità di Roma, in nome degli Ungheresi, arrivati dalle sponde del freddo Danubio, e che possa ripetere con profonda convinzione le espressive parole dell'epigrafe sepolcrale del canonico ungherese nella chiesa di Santo Stefano Rotondo: "Roma est patria omnium."

BIBLIOGRÁFIA

- ANASTASIJEVIĆ, D. (1926). Deuxième congrès International des Byzantinistes. *Byzantion*, 3: 547–558.
- ANASTASIJEVIĆ, D. – GRANIĆ, PH. (éds.) (1929). *Deuxième Congrès International des Etudes byzantines*. Belgrade, 1927. Belgrade [repr. (1978) Nendeln]
- BARDI, G. (1939–1940). *Atti del V Congresso Internazionale di Studi Bizantini. I: Storia, Filologia, Diritto. II: Archeologia e storia dell'arte, Liturgia e musica, Cronaca del congresso*. Roma, 20-26 settembre, 1936. (Studi Bizantini e Neellenici 5-6). Roma
- BÉLAY V. (1963). *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár (1867) 1916–1945 (1949). Repertorium*. (Levéltári Leltárak 18). Budapest, 1.
- BRÉHIER, L. (1924a). Congrès de Bucarest. *Byzantion*, 1: 733–744.
- BRÉHIER, L. (1924b). Le premier Congrès international des études byzantines à Bucarest. *Revue internationale de l'enseignement*, 78: 266–275.
- BRÉHIER, L. (1924c). Le premier congrès des Etudes byzantines à Bucarest. *La Revue de l'Art ancien et moderne*, 46: 63–66.
- BRÉHIER, L. (1926). Le congrès international des études byzantines à Bucarest. *Journal des Savants*, 3: 128–129.
- BRÉHIER, L. (1927). Le congrès des études byzantines de Belgrade. *Journal des Savants*, juin: 272–273.
- DARKÓ J. (1927). Jelentés a Belgrádban tartott II. nemzetközi byzantinológiai kongresszusról. (A M. Tud. Akadémiának 1927 máj. 30-án tartott összes ülésén felolvasta Darkó Jenő l. t.) *Akadémiai Értesítő*, 38: 179–193.
- DARKÓ J. (1930). *Bury Bagnell János k. tag emlékezete*. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XX. 18.) Budapest
- DARKÓ J. (1931a). A töröknyelvű görög irodalom. S. A. Hudaverdoglu-Theodotos tanulmánya. Athén, 1930. *Debreceni Szemle*, 5: 135–136.
- DARKÓ J. (1931b). *Jelentés az Athénben tartott III. nemzetközi byzantinológiai kongresszusról*. A Magyar Tudományos Akadémia 1931 március 9-én tartott összes ülésén előterjesztette Darkó Jenő l. t. Budapest, 3–18.

- DARKÓ J. (1934a). Darkó Jenő I. t. jelentése a Szófiában tartott IV. nemzetközi byzantinológiai kongresszusról. *Akadémiai Értesítő*, 44: 340–346.
- DARKÓ J. (1934b). Turáni hatások a görög-római hadügy fejlődésében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 35: 1–40.
- DARKÓ J. (1934c). *Az ősmagyar hadművészet fejlődése és hatása Nyugat-Európára*. Budapest
- DARKÓ J. (1937). A Rómában tartott V. nemzetközi byzantinológiai kongresszus. *Debreceni Szemle*, 11: 37–42.
- DOMANOVSKY S. (1938). *La méthode historique de M. Nicolas Iorga*. Budapest
- DÖLGER, FR. (1935) IV. Internationaler Byzantinistenkongress in Sofia 9.–16. September 1934. *Byzantinischen Zeitschrift*, 35: 264–267.
- DVORNÍK, FR. (1931). Le troisième congrès international des études byzantines (Athènes, 12-18 octobre 1930). *Byzantinoslavica*, 3: 256–264.
- FARKAS Z. ET ALII (2011). Czebe Gyula élete dokumentumokban. In: HORVÁTH L. – LACZKÓ K. – TÓTH K. – PÉTERFFY A. (szerk.), *Lustrum. Ménesi út 11-13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati*. Budapest, 463–552.
- FERRARI, G. (1927). Il II Congresso internazionale di studi bizantini. *Archivio Storico Italiano*, 85: 285–293.
- FÍLOV, B. D. (1935–1936). *Actes du IVe Congrès International des Études Byzantines. (Sofia, septembre 1934)*. I-II. Sofia. [= *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare* 9-10 (1935–1936)]
- FODAC, F. (2006). Le Premier Congrès International d'Études Byzantines. *Études Byzantines et Post-Byzantines*, 5: 511–513.
- GRAINDOR, P. (1924). Le premier congrès des Etudes byzantines. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 3: 673–675.
- GRÉGOIRE, H. (1924a). Le Congrès byzantin de Bucarest. *Revue Archéologique*, 20: 243–246.
- GRÉGOIRE, H. (1924b). Un congrès d'études byzantines à Bucarest (fin avr. 1924). *Journal des débats*, július 6: 187: 3.
- GRÉGOIRE, H. (1925). Un congrès d'études byzantines à Bucarest (fin avr. 1924). *Echos d'Orient*, 137: 56–59.
- G[RÉGOIRE], H. (1927–1928). Deuxième Congrès international des études byzantines. *Byzantion*, 4: 789–791.
- GRÉGOIRE, H. (1931). Le troisième congrès des études byzantines à Athènes (Du 12 au 18 octobre 1930). *Byzantion*, 6: 509–516.
- GRÉGOIRE, H. (1935). Le congrès de Sofia. *Byzantion*, 10: 259–281.
- GRUMEL, V. (1931). Le troisième Congrès international des études byzantines à Athènes. *Échos d'Orient*, 161: 96–100.
- H[EISENBERG], A. (1927). II. Internationaler Kongress für Byzantinistik in Belgrad. *Byzantinische Zeitschrift*, 27: 224–231.
- HORVÁTH L. (2018). Mindent az Eötvös Collegiumnak köszönhetek. Horváth Endre a Bárány Eötvös József Collegiumban. In: HORVÁTH L. – NAKOS K. – SOLTÍ D. (szerk.), *Studia Hellenica II. Horváth Endre válogatott tanulmányai*. Budapest
- HUĐAVERDOGLU-THEODOTOS, S. A. (1930). Ἡ τουρκόφωνος Ἑλληνική φιλολογία. *EEBS*, 7: 299–307.
- IGNJATOVIĆ, A. (2019). Affecting Consonance, Striving for Dominance: Scholarship and Politics at the Congresses of Byzantine Studies in the Balkans, 1924–1934. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21: 696–715.

- DE JERPHANION, G. (1927). Le congrès des études byzantines à Belgrade. *Etudes. Revue catholique d'intérêt général*, 191: 462–472.
- KEREPESZKI R. (2005). Balkanológiai program a Debreceni Egyetemen. *Történeti Tanulmányok*, 13: 229–253.
- LAURENT, V. (1934). Le IVe Congrès des études byzantines (Sofia, 9-16 septembre 1934.). *Échos d'Orient*, 33: 428–442.
- LEMAN, A. (1934). Le IVe congrès International des Etudes Byzantines à Sofia. 9 au 16 octobre 1934. *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences*, 6: 351–352.
- MAAS, P. (1927). 2. Internationaler Byzantinisten-Kongress. *Gnomon*, 3: 381–382.
- MARINESCU, C. GH. (ed.) (1925). *Compte-rendu du premier congrès international des études byzantines. Bucarest, 1924*. Bucarest. [repr. (1978) Nendeln]
- MAUFROY, S. (2010). Les premiers congrès internationaux des études byzantines : entre nationalisme scientifique et construction internationale d'une discipline. *Revue germanique internationale*, 12: 229–240.
- MÉSZÁROS T. (2015). Egy vita természetrajza. *AntTan*, 59: 101–109.
- MÉSZÁROS T. (2023). Adalékok a Darkó–Moravcsik vitához. *AntTan*, 67: 125–144.
- MILLET, G. (szerk.) (1950). *Actes du VIe congrès international d'études byzantines. Paris 27 juillet – 2 août 1948*. I. Paris. 7.
- MORAVCSIK GY. (1927). A II. nemzetközi bizantinológiai kongresszus. *EPHK*, 51: 146–155.
- MORAVCSIK GY. (1930). Η χειρόγραφος παράδοσις του De administrando imperio. *EEBS*, 7: 138–152.
- MORAVCSIK GY. (1931). A III. nemzetközi bizantinológiai kongresszus. (Athén, 1930. október 12–18.). *EPHK*, 55: 27–29.
- MORAVCSIK GY. (1934a). *A magyar történet bizánci forrásai. A Magyar Történettudomány Kézikönyve I. 6/b*. Budapest
- MORAVCSIK GY. (1934b). Les sources byzantines de l'histoire hongroise. *Byzantion*, 9: 663–673.
- MORAVCSIK GY. (1935). A IV. nemzetközi bizantinológiai kongresszus. *EPHK*, 59: 75–79.
- MORAVCSIK GY. (1937). Az V. nemzetközi bizantinológiai kongresszus. *EPHK*, 61: 87–88
- MORAVCSIK GY. (1950). Les taches actuelles de la byzantinologie. In: MILLET, G. (ed.), *Actes du VIe congrès international d'études byzantines. Paris 27 juillet – 2 août 1948*. I. Paris, 33–34.
- NYSTAZOPOULOU-PÉLÉKIDOU, M. (2008). L'Histoire des Congrès Internationaux des Études Byzantines. I. *Byzantina Symmeikta*, 18: 11–34.
- ORLANDOS, A. C. (éd.) (1932). *IIIe Congrès international des Etudes byzantines. Athènes 1930. Compte rendu*. Athènes. [repr. (1978) Nendeln]
- RADONIĆ, J. (1929). Deuxieme congrès international des études byzantines. In: ANASTASIJEVIĆ, D. – GRANIĆ, PH. (éds.) (1929). *Deuxième Congrès International des Etudes byzantines. Belgrade, 1927*. Belgrade. XXIII.
- ROUILLARD, G. (1931). Le Congrès international des études byzantines à Athènes. *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 30: 3–10.
- SALAVILLE, S. (1928). Le IIe congrès international d'études byzantines à Belgrade (11-16 avril 1927). *Échos d'Orient*, 149: 78–110.
- SMETS, G. (1927). Le deuxième congrès international des Etudes byzantines. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 6: 927–928.
- VÁRI R. (1931). Desiderata der byzantinischen Philologie auf dem Gebiete der mitteligriechischen kriegswissenschaftlichen Literatur. *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, 8: 225–232.

VOGT, A. (1931). IIIe congrès International des Etudes byzantines. Athènes 12-18 octobre 1930. *Revue des questions historiques*, 51: 231–237.

ZEILLER, J. (1927). Le IIe congrès international d'études byzantines à Belgrade. *Journal des Débats*, 127: 3.

SUMMARY

Three decades after Karl Krumbacher had organised the first institute of Byzantine studies at the University of Munich, an international congress on Byzantine studies was convened to present the scientific results. Initially restricted to a small circle due to political reasons, the event gradually became open to all nations, while international collaborations and scientific exchanges played an increasingly important role alongside country-specific efforts in Byzantinological research. Hungarian researchers were actively involved in these processes, and in addition to their high-level scholarly work, they also sought to integrate Hungary into the global scientific discourse through their efforts in cultural diplomacy. Thanks to their strivings, Budapest was awarded the right to host the most prestigious international congress in the field of Byzantinology, but due to compelling external circumstances, the event could not take place. This paper traces the original projects and conceptual frameworks through contemporary documents.

Keywords: international congress of Byzantine studies, Budapest, Darkó Jenő, Vári Rezső, Moravcsik Gyula

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

